

היסטוריה

הוראות לנבחן

א. משך הבחינה: שעתיים וחצי.

ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה ארבעה פרקים. עליך לענות על חמש שאלות, כמפורט להלן.

מן השאלות שתבחר לענות עליהן, חובה לבחור לפחות שתי שאלות שיש בהן מקור.

פרק ראשון	—	(20×1)	—	20 נקודות
פרק שני	—	(15×2)	—	30 נקודות
פרק שלישי	—	(25×1)	—	25 נקודות
פרק רביעי	—	(25×1)	—	25 נקודות
סה"כ	—			100 נקודות

שים לב: תלמידים שאושר להם מבחן מותאם יענו על ארבע שאלות: על שאלה אחת מן הפרק הראשון, על שתי שאלות מן הפרק השני ועל שאלה אחת מן הפרק השלישי או מן הפרק הרביעי. אין חובה לבחור בשאלה שיש בה מקור.

ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין.

ד. המלצה לחלוקת זמן: פרק ראשון — כ-20 דקות; פרק שני — כ-40 דקות; פרק שלישי ופרק רביעי — כ-30 דקות לכל פרק.

כתוב במחברת הבחינה בלבד, בעמודים נפרדים, כל מה שברצונך לכתוב כטייטה (ראשי פרקים, חישובים וכדומה).
רשום "טייטה" בראש כל עמוד טייטה. רישום טייטות כלשהן על דפים שמחוץ למחברת הבחינה עלול לגרום לפסילת הבחינה!

ההנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

בהצלחה!

שם לב: מן השאלות שתבחר לענות עליהן, חובה לבחור לפחות שתי שאלות שיש בהן מקור.

פרק ראשון (20 נקודות)

בפרק זה ענה על שאלה אחת בנושא שלמדת:

בית שני (שאלות 1-3)

או

ערים וקהילות בימי הביניים: בגדד (שאלות 4-6) או פראג (שאלות 7-9)

ממדינת מקדש לעם הספר — בית שני (20 נקודות)

אם למדת נושא זה, ענה על אחת מן השאלות 1-3.

1. מקור — הורדוס, "השלטון הישיר"

א. לפניך נאום שנשא הורדוס לעם היהודי.

אנשים בני עמי, סבורני שאינני צריך לדבר לפניכם על [כל] שאר הדברים שפעלתי בימי מלכותי, אף על פי שהם נעשו באופן שהכבוד שבא לי מהם מעט הוא, ורב [ממנו] הביטחון שהביאו לכם. שכן אפילו במצוקותי הקשות ביותר לא הזנחתי את הדברים שהיו חשובים לצורכיהם, וגם במעשי הבניין שלי פעלתי לטובתכם יותר מאשר לטובתי. וחושב אני, שהבאתי ברצון האל את עם היהודים לאושר שלא היה לו קודם לכן.

[...] הואיל ויודעים אתם את פרטי המפעלים שפעלנו בארץ ואת הערים שהקימונו בה ובמדינות שרכשנו, האדרנו את עמנו בפאר נהדר ביותר. ועכשיו אגלה [לכם] את המפעל שהנני מקבל עליי עתה לבצעו, והוא המפעל הקדוש והיפה מכל מה שנעשה בימינו. שכן את בית המקדש הזה בנו אבותינו לאל עליון אחרי שיבתם מבבל, והוא חסר מגודלו שישים אמה בגובה.

[...] אנסה לתקן את מה שנפגם מכפייה ומשעבוד בזמן הקודם, ולשלם לאל ביראה שלמה על כל מה שזכיתי בו בימי מלכותי זו.

(מעובד על פי: י' בן מתתיהו, קדמוניות היהודים, [תרגום: אברהם שליט], מוסד ביאליק, 1963. עמ' 198-199)

— הסבר על פי הקטע כיצד ניסה הורדוס להשיג את אהדת העם היהודי. בסס את תשובתך על שתיים

מן הפעולות שלו שמוזכרות בקטע.

— על פי מה שלמדת, מדוע עורר שלטונו של הורדוס התנגדות בעם היהודי? הבא שתי סיבות. (13 נקודות)

ב. מה הייתה מדיניות "השלטון הישיר" של רומא? הסבר מדוע בחרו הרומאים לנקוט מדיניות זו. (7 נקודות)

2. "המרד הגדול"

- א. הסבר שני גורמים למרד הגדול: גורם אחד הקשור להתנהלות של הנציבים הרומים ביהודה, וגורם אחד הקשור לתהליכים שהתרחשו בחברה היהודית. (12 נקודות)
- ב. הצג את תוצאות המרד הגדול בתחום הכלכלי ובתחום הדמוגרפי. (8 נקודות)

3. המשבר הדתי בעקבות החורבן

- א. תאר את המשבר הדתי שנוצר בחברה היהודית בעקבות חורבן בית שני, והסבר מדוע הביא החורבן למשבר זה. (8 נקודות)
- ב. הסבר כיצד ניסו חכמי יבנה להתמודד עם המשבר הדתי. בסס את תשובתך על שלוש דוגמאות. (12 נקודות)

ערים וקהילות בימי הביניים (20 נקודות)

ענה על שאלה אחת בנושא שלמדת: בגדד אַן פראג.

עיר מדגימה — בגדד

אם למדת נושא זה, ענה על אחת מן השאלות 4-6.

4. מקור — העיר המוסלמית והיהודים בה

- א. הסבר את הגורמים שסייעו לייסודן של ערים חדשות בח'ליפות המוסלמית בימי הביניים. (10 נקודות)
- ב. לפניך קטע מן המסמך הנקרא "תנאי עומר", ובו פירוט של החובות והזכויות הנוגעות ל"בני חסות" בח'ליפות המוסלמית.

זהו מכתב לעומר, נגיד המאמינים... ביקשנו [אנו בני החסות] מכם ביטחון לנפשותינו ולצאצאינו ולרכושנו ולבני עדתנו, והתחייבנו:

[...]

- ◆ ושלא נפגין את דתנו ולא נשדל איש שיקבל אותה;
- ◆ ושלא נמנע איש מקרובינו מלהיכנס לדת האסלאם אם רצונו בכך;
- ◆ ושנכבד את המוסלמים ונקום מפניהם באספותינו אם הם רוצים לשבת;
- ◆ ושלא נידמה להם בשום דבר ממלבושיהם, כגון כובע, מצנפת, נעליים ותסרוקת;
- ◆ ושלא ניקרא בשמותיהם ולא נתכנה בכינוייהם;
- ◆ ושלא נרכב על האוכפים ולא נחגור חרבות, ושלא נסגל לעצמנו דבר מכלי הנשק ולא נישא אותו עימנו;

זאת הטלנו על עצמנו ועל בני עדתנו, ולפי זה קיבלנו את הביטחון. ואם נפך דבר ממה שהתחייבנו בו כלפיכם והטלנו על עצמנו ובני עדתנו, הרי אין עליכם חובה לתת לנו חסות, ומותר [לכם לנהוג] בנו כאשר מותר [לנהוג] בזולתנו, המרדנים והפורשים [מחברת בני דת האסלאם].

(מעובד על פי מ' פרנקל [עורכת], מעיל תשבץ — מפגש התרבויות בין יהדות לאסלאם בימי הביניים, תל, תשס"ח, עמ' 57)

- על פי מה שלמדת, מדוע הוענק ליהודים מעמד "בני חסות" (ד'מים)?
- הסבר כיצד באים לידי ביטוי בקטע חיסרון אחד ויתרון אחד של מעמד "בני החסות".

(10 נקודות)

5. בגדד

- א.** הסבר שני שיקולים שהניעו את הח'ליף ג'עפר אל-מנצור לייסד את בגדד ולקבוע אותה לבירת הח'ליפות המוסלמית: שיקול אחד כלכלי ושיקול אחד פוליטי. (12 נקודות)
- ב.** הסבר כיצד מלמד מבנה הבתים בבגדד במאה העשירית על דרך ההתמודדות של התושבים עם האקלים. בסס את תשובתך על שתי דוגמאות. (8 נקודות)

6. בגדד — מרכז תרבות

- א.** הצג שלושה מרכזי פעילות תרבותית מוסלמיים שפעלו בבגדד במאה התשיעית ובמאה העשירית, והסבר על מה מעידים מוסדות אלה. (12 נקודות)
- ב.** הסבר את השפעת הישיבות על חיי היהודים בח'ליפות המוסלמית בתקופה זו. בתשובתך הבא שתי דוגמאות להשפעה זו. (8 נקודות)

עיר מדגימה — פראג

אם למדת נושא זה, ענה על אחת מן השאלות 7-9.

7. מקור — הקהילה היהודית באירופה הנוצרית

א. לפניך קטע של ההיסטוריון ח"ה בן-ששון.

הסבר על פי הקטע שתי סיבות למתן אוטונומיה פוליטית-משפטית ליהודים באירופה בימי הביניים.
(10 נקודות)

המבנה [...] של המדינה הנוצרית, שבו הוענקו זכויות שונות למעמדות שונים, הזמין פתרון נוח, אומנם מחוץ לקהילת המאמינים, אך בהחלט כחלק מן הסדר החברתי הקיים. הסמכות לשפוט את בני המעמדות השונים ניתנה לבני המעמדות עצמם, ואף תשלומים וחובים שונים נקבעו לעיתים קרובות בתוך כל מסגרת מעמדית, שכן לכל קבוצה חברתית ניתנה מראש זכות להתארגנות נפרדת.
[...]

הקהילה היהודית בארצות הנצרות הבטיחה על ידי קיומה גביית מיסים קולקטיבית ואחריות קיבוצית להם. מבחינתו של השליט הזר אין לך טוב מזה. שהרי היהודי הבודד יכול להסתלק מן המקום אם המס כבד מדי. הוא עלול להבריח את נכסיו. אבל הציבור היהודי בכללו אין לו ברירה. אם יחיד פְּלוֹנִי יברח – יישארו כמה מאחיו היהודים במקום וישלימו גם את חלקו. כלומר, בעיני השלטון, הקהילה היהודית היא סוכן [...] נוח, גוֹבֵה מיסים טוב.

(בתוך מ' בן-ששון וא' גרוסמן, הקהילה היהודית בימי הביניים, מרכז זלמן שזר, 1987, עמ' 24)

ב. הסבר כיצד תרמה פעילותו של מרדכי מייזל לרווחה הכלכלית של הקהילה היהודית בפראג, וכיצד תרמה פעילותו לשמירה על הזהות היהודית של הקהילה. (10 נקודות)

8. פראג — מרכז דתי

א. הסבר מדוע הוקמו בפראג בתי ספר של מסדר הישועים, והצג שניים מן המאפיינים של בתי הספר האלה.
(10 נקודות)

ב. הסבר את הגורמים שסייעו לפראג להיות מרכז דתי יהודי במאות ה-15 וה-16. (10 נקודות)

9. פראג — שינויים בהתפתחות העיר

א. הסבר שני גורמים שעיכבו את ההתפתחות של פראג עד המאה ה-16. (10 נקודות)

ב. באמצע המאה ה-16 חיו בפראג רק כ-20,000 תושבים, אך לקראת סוף אותה מאה חיו בה כ-50,000 תושבים.

הצג שתי סיבות לגידול במספר התושבים בפראג לקראת סוף המאה. (10 נקודות)

פרק שני — לאומיות וציונות (30 נקודות)

ענה על שתיים מן השאלות 10-13 (לכל שאלה — 15 נקודות).

10. מקור — הרצל

- א.** הסבר את הפתרון לבעיית היהודים על פי הספר "מדינת היהודים" שכתב הרצל, והצג שתי פעולות של הרצל (מלבד הצעת תוכנית אוגנדה) לקידום פתרון זה. (7 נקודות)
- ב.** לפניך קטע מתוך דו"ח של הקונגרס הציוני השישי (1903), ובו נחמן סירקין (פעיל ציוני) מציג את עמדתו בנוגע לתוכנית אוגנדה.

רציונות השאלה העומדת לדיון מחייבת להתגבר על רגשות ולנהוג לפי השכל הישר, ואילו הנימוקים שהביאו מתנגדי התוכנית אינם אלא רומנטיים. לא הבגיזה בציון מכריחה אותנו לפנות אל ארץ אחרת, אלא המצוקה הקשה של המונינו והצורך הדחוף בהסדרת ההגירה תובעים מאיתנו תשובה, והציונות חייבת ליטול לידיה את היוזמה בשאלות החיוניות האלה של היהדות. אם לא נעשה זאת נסבול אבדות כבודות, שכן מדי שנה בשנה מתפזרים הרבה יהודים על פני כל ארצות כדור הארץ, ושאלת ההגירה מחמירה והולכת. כנציגים של ההסתדרות היחידה ביהדות עלינו להיענות לצורך הזה. אם אנחנו לא נטפל בעניין, תטפל בו חברת יק"א או ארגון פילנטרופי אחר, והעניין רק יפסיד מזה. אין זה נכון, כי עם קבלת ההצעה לגבי אפריקה המזרחית אנו מוותרים על התקווה לארץ-ישראל. הלא המניעים הפנימיים הדוחפים אותנו לארץ-ישראל אופיים אינו סוציאלי-כלכלי בלבד, אלא גם נפשי-מוסרי; אמור מעתה, אין לנו לחשוש מפני אפריקה המזרחית, כי היא לא תספק את הרגש הלאומי שלנו.

(ש' קולת [עורכת], *הרעיון הציוני והקמת מדינת ישראל*, כרך א, תל, תשמ"ה, עמ' 48)

על פי הקטע, הסבר מהי העמדה של סירקין בנוגע לתוכנית אוגנדה, והצג מן הקטע שתי עובדות היסטוריות שעליהן הוא מבסס את עמדתו. (8 נקודות)

11. הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות

- א.** מדוע התעוררו התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19? הבא שתי סיבות. (8 נקודות)
- ב.** הסבר שתי סיבות ייחודיות לצמיחת התנועה הציונית בסוף המאה ה-19. (7 נקודות)

12. התנועות הלאומיות והתנועה הציונית — מטרה ודרכים

- א.** הסבר את המטרה של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19, והצג שתי דרכים שבהן פעלו להגשמת מטרתן. (7 נקודות)
- ב.** הצג את המטרה של התנועה הציונית, והסבר כיצד קידם היישוב היהודי בארץ-ישראל מטרה זו בתחום התרבות בשנים 1882-1914. (8 נקודות)

13. התנועות הלאומיות – גורמים מסייעים וגורמים מעכבים

א. בחר באחת מן הארצות האלה: יוון, פולין, גרמניה, איטליה.

הסבר גורם אחד שסייע במאבק של התנועה הלאומית בארץ שבחרת, והסבר גורם אחד שעכב את מאבקה.

(7 נקודות)

ב. יש הטוענים שהפעילות של הברון רוטשילד סייעה להתפתחות של התנועה הציונית בארץ-ישראל, ואחרים טוענים

שפעילותו עיכבה את התפתחותה.

בחר באחת מן הטענות האלה, ונמק את בחירתך באמצעות שתי עובדות היסטוריות התומכות בה. (8 נקודות)

פרק שלישי – המאבק על הקמת מדינת ישראל (25 נקודות)

ענה על אחת מן השאלות 14-16.

14. מקור – שאלת ארץ-ישראל באו"ם

- א.** עיין בנספח, ובו תצלומים שצולמו בסוף תקופת המנדט הבריטי בארץ-ישראל. הסבר כיצד באים לידי ביטוי בתצלומים שניים מן הגורמים שהשפיעו על בריטניה להעביר את שאלת ארץ-ישראל לדיון באו"ם. (14 נקודות)
- ב.** בכ"ט בנובמבר 1947 התקבלה באו"ם החלטה בשאלת ארץ-ישראל.
- תאר אחת מן הפעולות הדיפלומטיות של היהודים לגיוס תומכים בהחלטה זו.
- הצג את עיקרי התוכן של ההחלטה.
- (11 נקודות)

15. מחלוקות פוליטיות-אידאולוגיות בשנים 1945-1948

- א.** הצג את שתי העמדות במחלוקת בין היישוב המאורגן ובין "הפורשים", בנוגע לדרך המאבק בבריטים. הסבר נימוק אחד לעמדתו של כל אחד מן הצדדים במחלוקת (סך הכול – שני נימוקים). (12 נקודות)
- ב.** הצג את עיקרי פרשת אלטלנה.
- מדוע פרשה זו עוררה מחלוקת כה עזה? הבא שתי סיבות.
- (13 נקודות)

16. מלחמת העצמאות

- א.** השווה בין הקשיים של היישוב היהודי בתקופה הראשונה של מלחמת העצמאות ובין הקשיים של מדינת ישראל בתקופה השלישית של המלחמה. בתשובתך הסבר קושי אחד דומה וקושי אחד שונה. (13 נקודות)
- ב.** הצג אחד מן המבצעים של צה"ל בתקופה הרביעית של המלחמה, והסבר את השפעתו על תוצאות המלחמה. (12 נקודות)

פרק רביעי — סוגיות נבחרות בתולדות מדינת ישראל (25 נקודות)

ענה על אחת מן השאלות 17-20.

17. מקור — עלייה וקליטה

א. לפניך קטע המתאר את ההתלבטויות של ההנהגה בישראל בנוגע למדיניות העלייה של יהודי מרוקו, בעקבות התגברות המאבק לעצמאות במרוקו בשנות החמישים.

עם ההתגברות המפתיעה של העלייה עלתה על סדר היום שאלת ממדיה. גיורא יוספטל* חשש שהיענות מלאה לביקוש לעלייה עלולה להוריד לטמיון את תוכנית ההתיישבות, ודרש להתאים את קצב העלייה ליכולת הקליטה [...] וברוח זו התקבלה החלטת המוסד לתיאום: "עלייה חדשה זו יש לכוונה ברובה הגדול להתיישבות ולאזורי פיתוח בארץ. לשם כך יש לכוון את קצב העלייה לפי תוכנית הקליטה". זו לא הייתה אמירה סתמית. בשל קשיים תקציביים שהממשלה והסוכנות היו נתונות בהם התנהלו ההכנות לקליטת העולים במגורי קבע בעצלתיים [באיטיות] והדבר הגביל מאוד את יכולת הקליטה ומשום כך גם את ממדי העלייה. למרות הביקוש הרב מצד יהודי צפון אפריקה התנהלה העלייה לאיטה, והגבלת ממדיה נשמרה בתקיפות.

[...]

את מלוא עוצמת החרדה ליהודי מרוקו ביטאה [גולדה] מאיר**: אני רוצה ששולחן זה [המשתתפים בישיבה] יראה את עצמו יום אחרי שיוכרז במרוקו שאף יהודי אינו יכול לצאת משם [...] איש מאיתנו אינו יודע מתי. [...] כבר קרו לנו אסונות כאלה. [...] אני מודה ומתוודה – ואינני מתביישת מזה ולא צריכים להתבייש בזה שעלייתם של יהודי מרוקו איננה נותנת לי מנוח [...] מה אני אישית אעשה אחרי שתיסגר העלייה ממרוקו ומתוניס ותהיה לי הרגשה שיכולתי לעשות ולא עשיתי? [...] יודעת אני שמבחינת השכל הקר אין זה אלא אבסורד לדבר עכשיו על עלייה גדולה עם כל הכרוך בזה. יחד עם זה, נדמה לי שאנו עומדים ללא אפשרות להגיד ליהודים הללו: לא ניקח אתכם.

(א' פיקאר, עולים במשורה, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 2013. עמ' 241, 285)

* גיורא יוספטל — גזבר הסוכנות וראש מחלקת הקליטה.

** גולדה מאיר — שרת העבודה בתקופה זו. דבריה נאמרו בישיבה משותפת של הממשלה ושל הנהלת הסוכנות.

הסבר על פי הקטע את ההתלבטות של ההנהגה בישראל בשנות החמישים בנוגע למדיניות העלייה שיש לנקוט.

בתשובתך הבא שניים מן השיקולים שהועלו בקטע. (12 נקודות)

ב. הסבר את הקשיים של העולים למדינת ישראל בשנות החמישים בתחומים שונים, והצג דרך אחת שנקטה המדינה כדי להתמודד עם הקשיים שהסברת. (13 נקודות)

18. הדה־קולוניזציה, גורל היהודים בארצות האסלאם

- א. מהו תהליך הדה־קולוניזציה? הסבר שלושה גורמים שהביאו לתהליך זה. (13 נקודות)
- ב. בשנת 1948 חיו בארצות האסלאם כמיליון יהודים. בשנת 1969 נשארו בהן רק כ־200,000 יהודים. הסבר שני גורמים לשינוי זה. (12 נקודות)

19. מלחמת ששת הימים

- א. הסבר את הגורמים והנסיבות שהובילו לפרוץ מלחמת ששת הימים. (12 נקודות)
- ב. הצג את התוצאות של מלחמת ששת הימים, והסבר כיצד הובילו תוצאות המלחמה למחלוקות אידאולוגיות בחברה הישראלית. (13 נקודות)

20. מלחמת יום הכיפורים

- א. לפני מלחמת יום הכיפורים התבססו קובעי המדיניות בישראל על הנחות מוטעות, ולכן הופתעו כאשר פרצה המלחמה. הצג את ההנחות האלה, והסבר את הקשר בינן ובין העובדה שישראל הופתעה כאשר פרצה המלחמה. (13 נקודות)
- ב. הסבר את השפעתה של מלחמת יום הכיפורים על מדינת ישראל בתחום הפוליטי, ואת השפעתה על יחסי החוץ של מדינת ישראל. (12 נקודות)

בהצלחה!

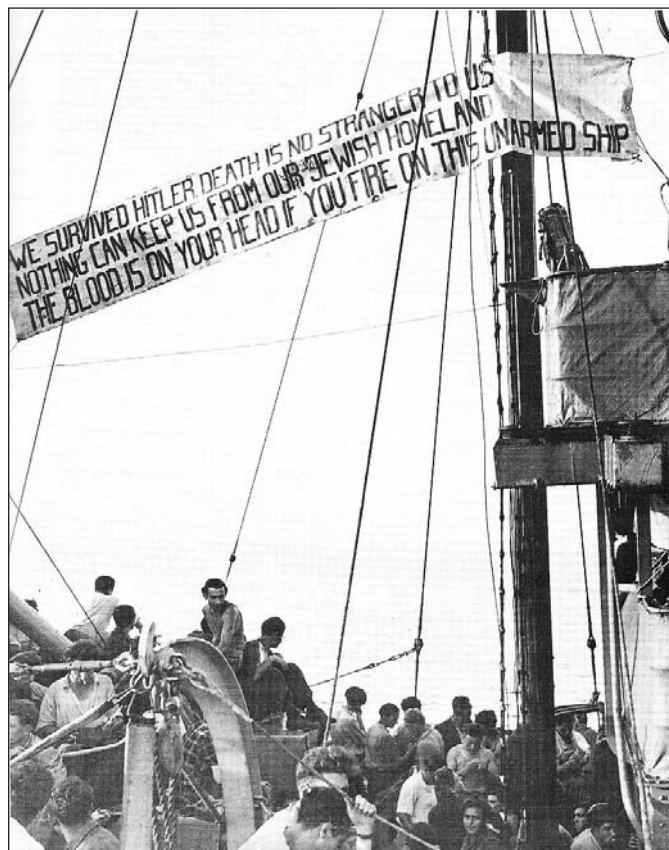
נספח לשאלה 14: תצלומים

תצלום 1 — ירושלים (סוף תקופת המנדט הבריטי)

מ' נאור וד' גלעד, ארץ-ישראל במאה העשרים, משרד הביטחון, 1991, עמ' 377

תצלום 2 — אוניית המעפילים "יאשיה וג'וד" (יוני 1946)

הכתובת על השלט: "שרדנו את היטלר, מוות אינו זר לנו, דבר לא ימנע מאיתנו להגיע לארץ מולדתנו. הדם על ידיכם אם תירו על אונייה בלתי חמושה זו."
(מתוך ויקיפדיה)